

Ženske v izobraževanju odraslih

Vida A. Mohorčič Špolar

Deklaracija OZN o odpravi diskriminacije žensk (Generalna skupščina OZN, 7. 11. 1967, 10. člen) zahteva, da naj se sprejmejo »vsi ustrezni ukrepi, da bi zagotovili ženskam – poročenim ali samskim – enakopravnost z moškimi v ekonomskem in družbenem življenju.

Zlasti pa: pravica do strokovnega usposabljanja, dela in proste izbire poklica ali zaposlitve ter do napredovanja v poklicu in zaposlitvi, in sicer brez diskriminacije, ki bi izhajala iz zakonskega stanu ali kakšnih drugih razlogov in pravica do enakega nagrajevanja žensk in moških in enakega obravnavanja pri enakovrednem delu.«

V Sloveniji je deklarirana enakopravnost med spoloma, slovenska zakonodaja pa vključuje tako rekoč vsa načela mednarodnih konvencij v zvezi s pravicami žensk. Ženske v izobraževanju odraslih ali ženske v izobraževanju na sploh je bila tema, o kateri do pred kratkim nisem preveč razmišljala, saj se v moji zavesti kot vprašanje ni pojavljala. Prepričana sem bila, da je to problem drugih držav in ne Slovenije. Izobraževanje, vsaj tisti zakonski, osemletni minimum, je obvezen za vse, ne glede na spol, in se ga tudi vsi udeležujejo. V zvezi s tem ni podatkov, da bi starši v osnovno šolo na primer pošiljali dečke in ne deklice, kot se to dogaja v nekaterih afriških in azijskih deželah. V srednje izobraževanje se vpisujejo ženske in moški, in tudi v zvezi z njim ni poročil o tem, da bi se starši odločili, da v šolo pošljejo fanta in ne dekle, kar se je dogajalo v Jugoslaviji še po 1. svetovni vojni. Tudi v visokem šolstvu so podatki kazali, da sta zastopana oba spola. Obstajale so sicer nekatere razlike, ki pa sem jih pripisala osebnim odločitvam posameznic in posameznikov in ne razlikam, ki bi izhajale zaradi spola samega. Slovenija je ena izmed držav, kjer je zaposlenost žensk med najvišjimi v Evropi. Za enako delo dobivajo ženske enako plačilo – zakaj bi se torej morala ukvarjati z izobraževanjem žensk in jih v svojih predstavvah v tujini omenjati kot posebno skupino. Kaj je torej tisto, kar je tako posebnega?

V letu 1986, ko naj bi zaposlenost dosegla najvišjo točko, je bilo v Sloveniji (v družbenem sektorju in pri zasebnikih) zaposlenih 855.220 oseb, od tega 45,5% žensk. V povprečju je razmerje leta 1993 ostalo enako kot v letu 1986.

Med registriranimi brezposelnimi je bilo leta 1986 50,4% žensk, leta 1993 se je delež znižal na 43,7%. So ženske na boljšem, jih je brezposelnost manj prizadela ali so zaposlene v panogah, v katerih se proizvodnja še ni »sesula«?

Pri podatkih o izobraževanju sem se omejila samo na programe formalnega izobraževanja in na tiste programe, ki jih izvajajo izobraževalne institucije in delavske ter ljudske univerze. S tega vidika je pregled nepopoln, saj bi podatki o deležu žensk v programih strokovnega izobraževanja in izpopolnjevanja ter v programih neformalnega izobraževanja verjetno dali nekoliko drugačno sliko, za katero pa ni nujno, da bi bila glede udeležbe žensk kaj bistveno drugačna.

Statistika izobraževanja v ljudskih in delavskih univerzah kaže, da je bil delež žensk, ki so v študijskem letu 1994/95 končale izobraževanje 56,8%. Podrobnejši pregled pa pokaže, da jih je največ končalo splošno izobraževalne programe – krajše, z manj urami, 58,6% jih je bilo v študijskem letu 1994/95, in najmanj drugo izobraževanje, kamor spada družbeno izobraževanje.

Tabela 1: Struktura zaposlenih po spolu in izobrazbi

	Skupaj vsi	Odstotek	Ženske	Odstotek
Zaposleni 1986 ¹	855.220	100,0	389.567	45,5
1993	665.568	100,0	303.121	45,5
Brezposelni – registrirani 1986 ²				
1993	137.142	100,0	60.003	43,7
Končali iz. LU ³	50.324	100,0	28.573	56,8
strokovno	28.373	100,0	14.309	50,43
splošno	24.076	100,0	14.106	58,6
drugo	363	100,0	158	43,5
Formalno izobr. – LU				
osnovna šola	1.261	100,0	527	41,8
srednja šola	3.864	100,0	2.493	64,2
višje šole	1.251	100,0	641	51,2
visoke šole	73	100,0	65	89
skupaj formalno. iz.	6.449	100,0	3.726	57,8
Formalno iz. v šolah ⁴				
osnovna šola.				
1985/86	3.167	100,0	1.434	45,6
1992/93	1.785	100,0	713	39,9
srednje šole				
1985/86	9.017	100,0	3.346	37,1
1992/93	7.370	100,0	3.886	52,7
Visoko šolstvo ⁵				
1985/86	7.571	100,0	3.328	43,9
1992/93	6.574	100,0	3.671	55,8

Še podatki o končanem formalnem izobraževanju. Podatki popisa prebivalstva iz leta 1991 kažejo na primer za skupino v starosti 25–29 let, da so razlike med moškimi in ženskami, ki so brez osnovne šole ali je niso dokončali, minimalne (moški – 4,52%, ženske – 4,66%). Delež žensk, ki so končale osnovno šolo v okviru izobraževanja na delavskih in ljudskih univerzah, je 41,8%, delež tistih, ki so končale srednjo šolo, je precej večji – 64,2%, še največji pa je v visokem šolstvu – 89%.

¹ Letno povprečje izračunano iz podatkov za marec in september. Vir: Statistični letopis RS 1994, Zavod RS za statistiko, Ljubljana 1994, tabela 12–2.

² Vir podatka: Statistični letopis RS 1994, Zavod RS za statistiko, Ljubljana 1994, tabela 12–15.

³ Ljudske univerze, Republika Slovenija, 1994/95, Statistične informacije št. 71, Statistični urad RS, Ljubljana, 26. marec 1996.

⁴ Vir podatka: Statistični letopis RS 1994, Zavod RS za statistiko, Ljubljana 1994, tabela 6–3.

⁵ Vir podatka: Statistični letopis RS 1994, Zavod RS za statistiko, Ljubljana 1994, tabela 6–11.

Objavljeni statistični podatki o vključevanju odraslih v izobraževanje kažejo, da je bilo v šolskem letu 1985/86 v osnovne šole vključenih več moških kot žensk – delež žensk v osnovnošolskem izobraževanju je bil v tem šolskem letu 45,6%, v šolskem letu 1992/93 pa je padel na 39,9%. Podobna ugotovitev velja za srednje šole v šolskem letu 1985/86. Vpisanih je bilo več moških kot žensk – delež žensk je bil v tem letu 37,1%, šest let kasneje pa je že presegel 50%. V šolskem letu 1992/93 je bilo v srednje šole vpisanih 52,7% žensk. Podatki za visoko šolstvo, vključene so višje šole in fakultete, pa kažejo, da je delež žensk s 43,9% v študijskem letu 1985/86 porasel na 55,8% v študijskem letu 1992/93.

Glede na podatke iz dveh različnih obdobij se je delež žensk v izobraževanju postopoma povečeval. Iz tega razloga ne bi bilo treba razmišljati o ženskah v izobraževanju in o ukrepih, ki naj bi jih sprejeli, da bi se udeležba žensk v izobraževanju povečala. Pa vendarle, zakaj potem razmišljamo o tem pojavu. Samo zato, ker o tem razpravljajo tudi povsod drugod. Menda ne. Preprosto pomenjanje tega, kar se dogaja drugod po svetu, pač ne more biti razlog.

Morda je razlog drugje. V dnevnem časopisu je bilo v preteklosti mogoče večkrat naleteti na članke, navadno v času vpisov v srednje šolstvo, o »ženskih« in »moških« usmeritvah. Analiza podatkov o spolni sestavi odraslih udeležencev izobraževanja pokaže, da je od šolskega leta 1984/85 do 1992/93 delež žensk porasel – s 35,9 na 52,7%. Za katere programe se ženske največ odločajo oziroma v katerih programih jih je sorazmerno največ? V povprečju je bilo v šolskem letu 1984/85 v celotnem srednješolskem izobraževanju (vključena sta poklicno in srednješolsko izobraževanje) vključenih 35,9% žensk. Prevladovali so torej moški. Osem let kasneje, v šolskem letu 1992/93, pa so ženske udeleženke izobraževanja odraslih pomenile 52,7% vseh vpisanih v programih srednjega šolstva.

Spodnja tabela predstavlja razvrstitev žensk po posameznih programih. Zaradi primerljivosti s sedanjim izobraževalnim sistemom so nekatere usmeritve iz šolskega leta 1984/85 združene, da bi bili podatki 1984/85 primerljivi s podatki iz 1992/93. V nekaterih usmeritvah ni udeležencev. To pomeni, da v tistem letu ni bilo dovolj prijavljenih in vpisa preprosto ni bilo, lahko pa tudi pomeni, da se je program spremenil in da ni več izhoda v delo (primer pedagoške usmeritve).

V šolskem letu 1984/85, pa tudi kasneje, lahko v izobraževanju odraslih govorimo o tipično moških (do 20% žensk) in tipično ženskih usmeritvah. V šolskem letu 1984/85, v katerem delež žensk ne dosega 20%, bi med tipično moške uvrstili naslednje: tisk in papir, rudarstvo in geologijo, notranje zadeve in požarna varnost, v teh usmeritvah v obravnavanem letu ni bilo nobene ženske. Sledile so: gradbeništvo – 1,2%, elektrotehnika in računalništvo – 2,2%, lesarstvo – 4,3%, metalurgija in strojništvo – 4,4%, promet in zveze – 7,5% in agroživilstvo – 14,5%.

Med tipično ženske bi spadali programi in usmeritve, v katerih je delež žensk presegal 80%. V to kategorijo so v šolskem letu 1984/84 spadale usmeritve, kot so pedagoška – 100%, družboslovna – 98,3% in zdravstvena – 94,8%.

Med tema dvema skrajnostima pa so usmeritve, ki se glede na delež žensk uvrščajo, ali v pretežno moške (delež žensk pod 50%) in pretežno ženske (delež žensk nad 50%).

Pretežno moške usmeritve so bile: kemija in farmacija – 20,9% ter gumarstvo in nekovine – 42,8%. Med pretežno ženske pa so uvrščene: gostinstvo in turizem – 57,5%, tekstilno-tehnološka usmeritev – 60,4%, obutvena – 61,4% in ekonomska 75,7%.

V šolskem letu 1992/93 se je stanje nekoliko spremenilo. Gle-

Tabela 2: Srednješolsko izobraževanje odraslih

Usmeritev	1984/85			1992/93		
	Skupaj	Ženske	Delež	Skupaj	Ženske	Delež
Skupaj	6.872	2.466	35,9	7.370	3.886	52,7
Agroživilska	124	18	14,5	173	76	43,9
Gozdarska				19	-	
Obutvena	70	43	61,4			
Tekstilno-tehnološka	169	102	60,4	109	108	99,1
Kemija, farmacija	62	13	20,9			
Gumarstvo, nekovine	28	12	42,8	188	114	60,6
Lesarska	46	2	4,3	165	14	8,5
Gradbeništvo	84	1	1,2	39	2	5,1
Gostinska in turistična	273	157	57,5	236	138	58,5
Ekonomska	1.895	1.435	75,7	2.425	1.823	75,2
Tisk in papir	40	-				
Elektroteh., račun.	554	12	2,2	483	2	0,4
Metalurgija in strojniš.	1.810	80	4,4	1.553	103	6,6
Promet in zveze	1.006	75	7,5			
Rudarstvo in geologija	21	-		62	-	
Zdravstvena	58	55	94,8	362	331	91,4
Pedagoška	115	115	100,0			
Družboslovna	352	346	98,3	879	801	91,1
Kultura				34	20	58,8
Naravoslovna in os. nega				61	42	68,8
Notranje zadeve	95	-				
Požarna varnost	80	-				

de na usmeritve, v katerih so bili vpisani odrasli udeleženci, so bile tipično moške usmeritve (enako merilo kot je veljalo za šolsko leto 1984/85) naslednje: gozdarska ter rudarska in geološka usmeritev – udeleženci so bili samo moški. Usmeritve, v katerih so udeleženke sicer vpisane, vendar njihov delež ne dosega 20%, so bile iz šolskega leta 1984/85 naslednje: elektrotehnika in računalništvo – 0,4%, gradbeništvo – 5,1%, metalurgija in strojništvo – 6,6% in lesarska – 8,5%. Izpadi sta agroživilska usmeritev in usmeritev promet in zveze.

Kot tipično ženske, delež žensk presega 80%, se kažejo tri usmeritve: tekstilno-tehnološka – 99,1% (v šolskem letu 1984/84 – 60,4%), zdravstvena – 91,4% (delež se je glede na šolsko leto 1984/85 nekoliko znižal) in družboslovna – 91,1%.

Pretežno moška je bila v tem letu le agroživilska usmeritev – 43,9%, vse druge spadajo med pretežno ženske usmeritve: gostinstvo in turizem – 58,5%, kultura – 58,8%, gumarstvo in nekovine – 60,6% (osem let prej je bila to še pretežno moška usmeritev), naravoslovje in osebna nega – 68,8% in ekonomska usmeritev – 75,2%, ki je skoraj obdržala delež iz šolskega leta 1984/85.

V srednješolskem izobraževanju, predvsem pri pretežno ženskih in tipično ženskih usmeritvah, ni, kot je zapisano v Poročilu

o položaju žensk v Republiki Sloveniji (1992)⁶, problematično dejstvo, da se sorazmerno več žensk izobražuje za socialno delo, zdravstvo, temveč je problematično to, da so nekatere panoge, za katere se odločajo predvsem dekleta, praviloma slabše plačane in da take poklicne izbire ohranjajo (neenako) delitev dela v družini in tradicionalno delitev spolnih vlog. Izobraževanje pa naj bi tak položaj spreminjalo, pomenilo različne alternative in udeležence seznanjalo z možnostjo izbire.

Visokošolsko izobraževanje odraslih

Visokošolsko izobraževanje odraslih kaže z vidika spolne sestave tega segmenta stalno rast števila in tudi deleža žensk. V študijskem letu 1984/84 je bil delež žensk 40,5%, leto kasneje 43,9%, v študijskem letu 1992/93 55,8%, leto kasneje pa 58,3%. Številčno je bilo v študijskem letu 1984/85 največ žensk vpisanih na visoke šole (1.007), sledile so višje šole (933), zadnje pa so bile fakultete (577). Za študijsko leto 1993/94 enaka primerjava ni mogoča, ker so se medtem nekatere šole spremenile iz višjih v visoke (npr. višja šola za socialno delo) ali v fakultete (pedagoške akademije so se npr. spremenile v fakultete). Razporeditev po posameznih fakultetah, višjih in visokih šolah pa prikazuje naslednja tabela.

Po enakem merilu, ki je veljalo za razvrstitev v srednješolskem izobraževanju odraslih, je pripravljen tudi pregled za visokošolsko izobraževanje. Ne sicer po posameznih programih, kar bi bilo precej bolj zanimivo, temveč po posameznih visokošolskih zavodih.

V študijskem letu 1984/85 so bile tipično moške (delež žensk ni presegal 20%) naslednje fakultete, višje in visoke šole: fakulteta za elektrotehniko in računalništvo – 1,7%, fakulteta za strojništvo – 2,8%, višja tehniška varnostna šola – 5,5%, višja šola za zdravstvene delavce – 5,6%, višja šola za notranje zadeve – 6,8%, biotehniška fakulteta – 10,3%, visoka tehniška šola – 13,2% in akademija za likovno umetnost – 20%.

Kot tipično ženska, na kateri so bile med odraslimi vpisane samo ženske, je bila v študijskem letu 1984/85 teološka fakulteta. Med pretežnimi moškimi, na kateri delež žensk ni presegel 50%, so bile v istem študijskem letu: fakulteta za telesno kulturo in šport – 21,3%, visoka šola za organizacijo dela – 24,8%, višja pomorska šola – 31,3%, pravna fakulteta – 33,5%, fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo – 37,2%, fakulteta za naravoslovje in tehnologijo – 34,4%, akademija za glasbo – 40%, višja pravna šola – 43,9% in višja agronomska šola – 45,5%. Med pretežno ženske pa bi uvrstili: višjo ekonomsko-komercialno šolo – 59,2%, ekonomsko fakulteto – 64,9%, višjo upravno šolo – 68,7%, višjo šolo za socialno delo – 70,8%, filozofsko fakulteto – 74,7% in obe pedagoški akademiji (v Ljubljani in Mariboru) – 79,8%.

V študijskem letu 1993/94 se je stanje precej spremenilo, organizacijsko (prehodi višjih šol v visoke, pedagoških akademij v fakultete) in tudi glede dostopnosti študija za odrasle. Zanje je čedalje manj organiziranega študija, saj se je od 24 fakultet, akademij in višjih ter visokih šol, ki so v študijskem letu 1984/85 imeli organizirane programe izobraževanja odraslih, število skrčilo za eno tretjino. Odrasli so se lahko vpisali na 16 visokošolskih ustanov. Spremenila pa se je tudi struktura udeležencev. Tako kot povsod drugod v izobraževalnem sistemu za odrasle se je tudi tu povečalo število žensk, čeprav še vedno lahko govorimo o tipično moških, pretežno moških in pretežno ženskih visokošolskih ustanovah, govorimo pa lahko tudi že o dveh, tipično ženskih.

Med tipično moške fakultete so v študijskem letu 1993/94 spadale: višja tehniška varnostna šola (vpisani so bili samo mo-

⁶ Poročilo se v tem segmentu sicer bolj ukvarja z izobraževanjem mladine.

Tabela 3: Visokošolsko izobraževanje odraslih

	1984/85			1993/94		
	Skupaj	Ženske	Delež	Skupaj	Ženske	Delež
Skupaj vse	6.252	2.531	40,5	4.339	2.531	58,3
Višje šole	1.571	933	59,4	1.094	548	50,1
Pedagoški akad.	460	367	79,8	-	-	
Višja upravna šola	387	266	68,7	911	539	59,2
Višja pravna	271	119	43,9			
Višja š. za soc. delo	137	97	70,8			
V. š. za notranje z.	189	13	6,8	164	9	5,5
Višja pomor. šola	115	36	31,3			
V. teh. varnost. šola	73	4	5,5	19	-	
Višja agronom. šola	33	15	45,5			
V. š. za zdr. del.	18	1	5,6			
Visoke šole	2.910	1.007	34,6	659	362	54,9
Vis. eko.-kom. š.	1.153	682	59,2			
Vis. š. za orga. dela	801	199	24,8			
Vis. tehniška šola	960	127	13,2			
Vis. š. za socialno delo				269	246	91,4
Vis. pom. prom. šola				298	41	13,7
Vis. š. za zdravstvo				92	75	81,5
Fakultete	1.731	577	33,3	2.586	1.621	62,7
Filozofska	87	65	74,7	226	181	80,1
Ekonomska	442	287	64,9	1.179	745	63,2
Pravna	245	82	33,5	87	29	33,3
FSPN - FDV	78	29	37,2	208	148	71,1
Fak. za tel. kulturo	75	16	21,3	33	7	21,2
Pedagoška fak.				617	469	76
Fak. za strojništvo	248	7	2,8	46	-	
Fak. za elektroteh.	118	2	1,7	-	-	
FAGG	2	-	-	-	-	
FNT	183	63	34,4	23	14	60,9
Biotehniška	253	26	10,3	154	23	14,9
Veterinarska						
Medicinska						
Teološka	3	3	100,0	13	5	38,5
Umetniške akad.	40	14	35			
Akad. za lik. um.	10	2	20			
Akad. za glasbo	30	12	40			
AGRFTV	-	-				

ški), višja šola za notranje zadeve – 5,5%, visoka pomorsko-prometna šola – 13,7% in biotehniška fakulteta – 14,9%. Kot smo že omenili, se možnosti za študij pri odraslih manjšajo, saj nekatere fakultete ali visoke šole sploh nimajo več organiziranega študija za odrasle (npr. fakulteta za strojništvo).

Tipično ženski sta bili dve visoki šoli: visoka šola za socialno delo – 91,4% in visoka šola za zdravstvo – 81,5%.

Kot pretežno moške bi v tem študijskem letu lahko uvrstili naslednje: fakulteta za šport – 21,2%, pravna fakulteta – 33,3% in teološka fakulteta – 38,5%. Pretežno ženske so bile naslednje visokošolske ustanove: višja upravna šola – 59,2%, ekonomska fakulteta – 63,2%, fakulteta za naravoslovje in tehnologijo – 60,9%, fakulteta za družbene vede – 71,1%, filozofska fakulteta – 80,1% in pedagoška fakulteta – 76%.

Vendar v zvezi s tem ne kaže pozabiti, da gre samo za izobraževanje odraslih in da se možnosti za odrasle manjšajo, ne samo za ženske, temveč za vse odrasle. Upoštevati pa je treba še dejstvo, da bi pregled po starostni strukturi odraslih v visokem šolstvu verjetno pokazal nižjo povprečno starost. V zaostrenih razmerah zaposlovanja je ena izmed rešitev pred brezposelnostjo tudi izobraževanje.

Z vidika odraslih udeležencev visokošolskega izobraževanja bi bilo mogoče reči, da se je delež žensk v visokem šolstvu v obdobju med študijskim letom 1984/85 in 1993/94 povečal.

Če smo v zvezi z izobraževanjem govorili o tipično moških in tipično ženskih usmeritvah oziroma višjih in visokih šolah, lahko podobno govorimo tudi v zvezi z zaposlitvijo. Po deležu zaposlenih žensk sta industrija in rudarstvo v obeh obravnavanih letih pretežno moški panogi, čeprav je prikaz posameznih panog v tej veliki aglomeraciji drugačen.

Med tipično moške panoge bi v letu 1985 lahko uvrstili: vodno gospodarstvo – 11,4%, gradbeništvo – 11,6%, promet in zveze – 17,5% in gozdarstvo – 17,6%. O pretežno moških panogah govorimo v zvezi z obrtjo in osebnimi storitvami – 20,5%, s stanovanjsko-komunalno dejavnostjo – 23%, s kmetijstvom in z ribištvo – 40,5% ter z industrijo in rudarstvom – 43,9%. Vendar so pomembne razlike med posameznimi panogami prav v industriji. Po deležu je bilo v letu 1985 največ žensk zaposlenih v naslednjih industrijskih panogah: proizvodnja končnih tekstilnih izdelkov – 84,8%, proizvodnja obutve in galanterije – 75,6%, proizvodnja preje in tkanin – 64,6%, proizvodnja in predelava tobaka – 66%, recirkulacija surovin – 65,2% in proizvodnja električnih strojev in aparatov – 53%.

Pretežno ženske dejavnosti so bile v letu 1985 finančne in druge poslovne storitve – 51%, trgovina – 61%, družbene organizacije in skupnosti – 63,3%, izobraževanje in kultura – 65,9%, (v izobraževanju kot dejavnosti 74%), gostinstvo in turizem – 72,5% in samoupravne interesne skupnosti – 73,8%. V tako imenovanih družbenih dejavnostih, razen športa in telesne kulture, je delež zaposlenih žensk presegal 50%. Tipično ženske so bile dejavnosti v zvezi z zdravstvenim in s socialnim varstvom, 85,3% zaposlenih žensk (v socialnem varstvu – 89,9%, v zdravstveni zaščiti – 82,8% žensk).

Leto 1993 je prineslo nekatere, čeprav ne bistvene, spremembe. Tako kot v izobraževanju se je tudi v zvezi z zaposlitvijo delež žensk povečal, čeprav se je v nekaterih posameznih panogah in dejavnostih celo nekaj zmanjšal.

V letu 1993 se kot tipično moške panoge še vedno kažejo vodno gospodarstvo – 12,2%, gozdarstvo – 16,5%, gradbeništvo – 13,5% in promet in zveze ter stanovanjsko-komunalna dejavnost, v kateri se je delež zaposlenih žensk v primerjavi z letom 1985 zmanjšal – 20,4% (vsaka panoga). Med pretežno moške panoge so še vedno spadale vse panoge iz leta 1985, čeprav pa se je delež žensk nekoliko povečal. Tako bi sem uvrstili: obrt in osebne storitve – 32,8%, kmetijstvo in ribištvo – 42,4% industrijo in rudarstvo – 42,6% ter javno upravo, sklade, združenja in druge organizacije – 48,4%, ki so v letu 1985 spadali med pretežno ženske dejavnosti (prej v razdelku družbene organizacije in skupnosti).

Tako kot leta 1985 so tudi v letu 1993 med industrijskimi panogami pomembne razlike. V tem letu je bilo največ žensk zaposlenih v naslednjih industrijskih panogah: proizvodnja končnih tekstilnih izdelkov – 83,1%, proizvodnja obutve in galanterije – 76%, proizvodnja in predelava tobaka – 66,9%, recirkulacija surovin – 65,2%, proizvodnja preje in tkanin – 62,3% ter proizvodnja surovin iz odpadkov – 60,3%.

Pretežno ženske panoge in dejavnosti so bile v letu 1993 na-

slednje: finančne in druge poslovne storitve – 55,5%, trgovina – 62,3%, izobraževanje in kultura – 66,4% ter gostinstvo in turizem – 69,6%. Največ žensk je bilo zaposlenih v socialnem varstvu – 84,4%, v zdravstveni zaščiti – 82,4%, ki sta tako kot leta 1985 ostali tipično ženski dejavnosti.

V letu 1985 in letu 1993 lahko z vidika zaposlenosti žensk, deleža žensk v posameznih panogah in dejavnostih, govorimo o tipično ženskih panogah in dejavnostih, kot so zdravstveno in socialno varstvo, če ostanemo samo na ravni panog in dejavnosti, ki so del večjih agregatov. Seveda so v posameznih panogah razlike, kot smo lahko videli pri industriji. Analiza podatkov o zaposlenih po vrstah del,⁸ ne prikazuje zaposlenosti žensk po posameznih panogah in dejavnostih, temveč zaposlenost glede na značaj dela, ki ga opravljajo. Podlaga za to razvrstitev je statistična opredelitev vrst dela, ki pozna osem kategorij:

- individualno ročno delo je delo, ki ni v sestavu proizvodnih linij, montažnih trakov, konvejerjev in podobno; gre za individualno delo v neposredni proizvodnji;

- verižno povezano ročno delo: to delo se opravlja v sestavu proizvodnih linij, montažnih trakov, konvejerjev in podobno, tak sistem dela je značilen za proizvodnjo velikih serij;

- strojno delo je delo, pri katerem mehanično obdelujejo tvari, delavec ne proizvaja neposredno s svojo močjo, kajti to vlogo prevzema stroj, človekov fizični napor je lahko velik ali majhen;

- delo s transportnimi in prometnimi sredstvi: to so dela, pri katerih delavec dela neposredno z mehanizacijo za notranji transport, na primer z žerjavi, dvigali, s prenosniki in transportnimi sredstvi, z motornimi vozili ipd.;

- splošno delo: to so splošna pisarniška in administrativna dela, pri njih se od delavcev običajno ne zahteva višje stopnje samostojnosti in iznajdljivosti;

- strokovno delo: sem spadajo dela v zvezi z organizacijo in s pripravo proizvodnje, zahteva se visoka strokovna usposobljenost.

Tabela 4: Ženske v delu

Panoga ⁷ , dejav.	1985		1993			
	skupaj	Ženske	skupaj	Ženske	Delež	
Industrija, rudar.	370.134	162.309	43,9	264.367	112.614	42,6
Kmetij. in ribištvo	13.658	5.532	40,5	10.090	4.282	42,4
Gozdarstvo	7.458	1.329	17,6	3.786	625	16,5
Vodno gospodar.	1.380	157	11,4	1.118	136	12,2
Gradbeništvo	64.487	7.499	11,6	30.032	4.056	13,5
Promet in zveze	47.969	8.404	17,5	36.274	7.396	20,4
Trgovina	74.521	45.433	61	60.139	37.483	62,3
Gostin. in turizem	25.820	18.731	72,5	17.136	11.928	69,6
Obrt in os. storitve	28.953	5.949	20,5	16.659	5.467	32,8
Stan.-komunal. dej.	14.451	3.321	23	10.377	2.121	20,4
Fin. idr. posl. sto.	36.646	18.693	51	39.227	21.783	55,5
Izobr. in kultura	48.749	32.139	65,9	50.281	33.409	66,4
Zdrav. in soc. var.	52.187	44.506	85,3	52.919	44.104	83,3
Družb. org. in sk. (javna uprava, skladi, zdr., org.)	27.958	17.703	63,3	36.615	17.721	48,4

⁷ Vir podatkov: Statistični letopis SR Slovenije 1986, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1986, tabela 4–5 in Statistični letopis R Slovenije 1994, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1994, tabela 12–4.

⁸ T. Kraigher Zaposlene ženske po vrstah del, 1996; del raziskave: Ženske v izobraževanju in delu, še neobjavljeno gradivo.

nost, samostojnost, iznajdljivost in organizacijska sposobnost, sem spadajo tudi vodje manjših enot;

- dela splošnega vodstva: sem spadajo dela splošnega vodstva organizacij, podjetij in zavodov;

- znanstveno-raziskovalno delo: sem spadajo samo delavci, ki dejansko sodelujejo neposredno pri znanstvenih raziskovanjih.⁹

Pregled po tem merilu pa pokaže, da je odstotek žensk zaposlenih pri delu s transportnimi sredstvi zelo nizek (1,9% v letu 1995 in 2,7% v letu 1986), kar pomeni, da je to tipično moško delo. Pretežno moška dela so tudi individualno ročno delo (43,7% žensk v letu 1995 in 40,9% v letu 1986), strojno delo (44,4% žensk v letu 1995 in 44,6% v letu 1986), delo splošnega vodstva – odločanje (26,6% žensk v letu 1995 in 23,7% v letu 1986) in znanstveno-strokovno delo (31,5% žensk v letu 1995 in 34,9% v letu 1986). Pretežno žensko pa je splošno delo (70,3% žensk v letu 1995 in 70,9% v letu 1986) in verižno povezano ročno delo (61,5% žensk v letu 1995 in 62,6% v letu 1986), torej tehnično rutinsko delo, pri katerem se ne zahteva višja stopnja samostojnosti in iznajdljivosti in delo za tekočim trakom. Tisto delo, ki ga U. Hart (1992) imenuje slabo plačano, razvrednoteno in podceunjeno delo, delo, ki ne omogoča posebne pogodbe, in delo, pri katerem ni mogoče govoriti o načrtovanju kariere.

Prav v segmentu zaposleni po vrstah del, pri odstotkih zaposlenih žensk za tekočimi trakom in odstotku zaposlenih žensk pri delih splošnega vodstva (čeprav se je odstotek v primerjavi z letom 1986 zvišal) je videti, da je mogoče govoriti o tistem, kar je bilo v letu 1995 osrednja tema razgovora v Hamburgu »Izobraževanje žensk med ekonomskimi, družbenimi in političnimi spremembami«, o izobraževanju za ozaveščanje, čeprav je dobesedni prevod angleškega originala »omočnjenje«, saj izhaja iz besede moč – bodisi moči odločanja bodisi imeti moč nad nečim, nekom. In če v tej zvezi uporabim definicijo Indijke Srilathe Batliwale, je moč definirana kot »stopnja nadzora nad materialnimi, človeškimi in intelektualnimi viri, ki jo opravljajo različne skupine v družbi«. ¹⁰ Pri tem je vire razdelila v fizične (zemlja, gozdovi, voda), človeške (ljudje in njihovo delo), intelektualne (znanje, informacije, ideje) in finančne (denar, dostop do denarja). Po njenem mnenju pomeni nadzor nad enim virom ali več viri individualno ali družbeno moč. Družbena moč se potem vzdržuje naprej s silo ali prisilo in z idelogijo. Pri tem pa si družbene strukture moči pomagajo z močjo razmerij (med spoloma, narodom, razredi, rasami), z institucijami (družino, izobraževalnim sistemom, religijo in javnimi občili) in s strukturo, ki jo imajo na voljo (z upravo, s trgom, z zakonodajo).

Z vidika podatkov o zaposlenih po vrsti del, predvsem z vidika deleža žensk pri delih splošnega vodstva (morda bi pomagalo tudi še kje drugje) pa bi verjetno lahko začeli razmišljati o programih za ozaveščanje prebivalstva. Ne samo za ženske. Sistem kot ga je predstavila S. Batliwala vpliva na oba spola. In oba spola je treba osvestiti, vsaj v tistem delu, ki je povezan s prevzemanjem netradicionalnih vlog (vodenje drugih, odločanje, pravica vsakega posameznika, da razvije svoje sposobnosti...). Kritičnost, poznavanje vzrokov, predvidevanje posledic vsekakor spada k podobi zrelega človeka. In razvoj takih lastnosti je potreben vsakomur, bodisi za polno življenje bodisi za resnično enakost možnosti za vse.

mag. Vida A. Mohorčič Špolar
vodja informacijskega središča na Andragoškem centru R Slovenije

⁹ Povzeto po: Popis delavcev v združenem delu, stanje 31. decembra 1986, Rezultati raziskovanj št. 432, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, julij 1988.

¹⁰ Srilatha Batliwala: Education for Women's Empowerment – a perspective paper, Hamburg, 1995, stran 4.

Literatura in viri

Batliwala, S.: Education for Women's Empowerment – A perspective paper, Orientation seminar on Women's Education Amidst Economic, Social and Political Changes, Hamburg, 13–17 November, 1995.

Hart, U., M.: Feminist and international perspectives on adult education, Routledge, London and New York, 1992.

Vidmar, N.: Biti moški, biti ženska v devetdesetih letih, diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1994.

Poročilo o položaju žensk v Republiki Sloveniji (1992), Skupščina Republike Slovenije, Komisija za žensko politiko, Ljubljana, november 1992.